

ONDERNEMERSVERTROUWEN DAALT IN DERDE KWARTAAL

Voorwoord

Dit rapport bevat de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het derde kwartaal 2022.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven 4 keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ondernemersvertrouwen. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie, specifieke bedrijfstakken of regio's zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, KVK, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven

een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samentelling van secties A Landbouw, bosbouw en visserij, B Winning van delfstoffen, C Industrie, F Bouwnijverheid, G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, H Vervoer en opslag, I Logies-, maaltijd- en drankverstreking, J Informatie en communicatie, L Verhuur van en handel in onroerend goed, M Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, N Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, R Cultuur, sport en recreatie, S Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand juli 2022.

Dit rapport is gepubliceerd op 15 augustus 2022. Het rapport van de Conjunctuurenquête vierde kwartaal 2022 wordt naar verwachting op 15 november 2022 gepubliceerd op ondernemersplein.kvk.nl/coen. Alle cijfers die in deze Conjunctuurenquête Nederland staan, zijn te vinden op opendata.cbs.nl.

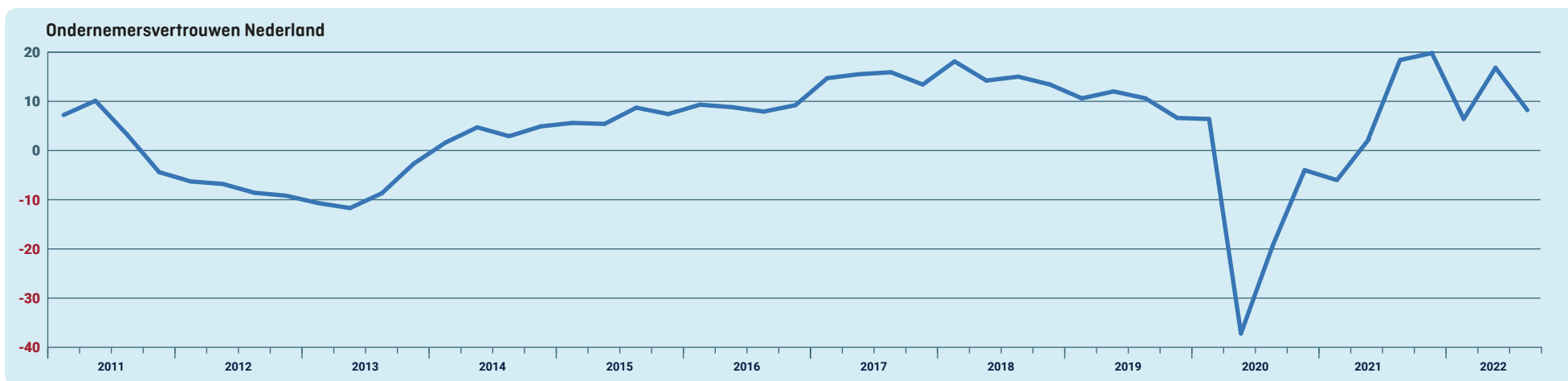
Ondernemersvertrouwen daalt in derde kwartaal

Na een stijging in het voorgaande kwartaal zakt het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, in het derde kwartaal van 2022 naar 8,2. Daarmee ligt het ondernemersvertrouwen nog wel ruimschoots boven het langjarige gemiddelde (1,8).

In negen van de elf bedrijfstakken daalde het ondernemersvertrouwen, enkel binnen de bouwnijverheid en delfstoffenwinning nam het vertrouwen toe. De daling van het ondernemersvertrouwen was het sterkst binnen de horeca. Ondanks de daling was het sentiment in alle bedrijfstakken positief.

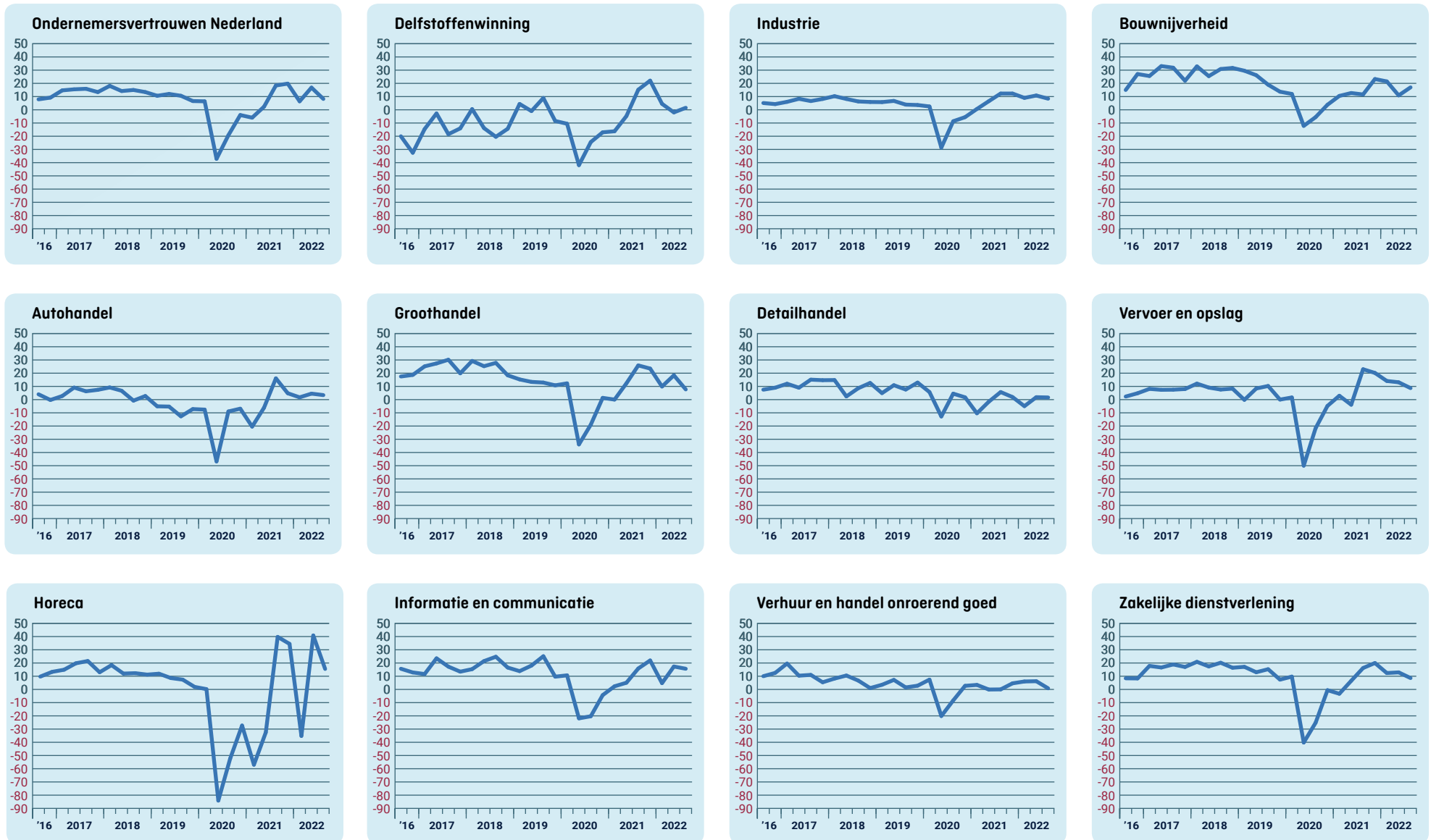
Verder in deze rapportage

- Daling ondernemersvertrouwen in negen van elf bedrijfstakken 5
- Stemming ondernemers gedaald ten opzichte van 2021 7
- Uitgelicht - Personeelstekort vormt opnieuw de grootste belemmering 8
- Uitgelicht - Winstgevendheid eerste halfjaar 2022 9
- Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie 10

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemersvertrouwen per sector Uitkomsten derde kwartaal 2022

Daling ondernemersvertrouwen in negen van elf bedrijfstakken

Het landelijk ondernemersvertrouwen is afgenomen ten opzichte van een kwartaal eerder en kwam uit op 8,2 aan het begin van het derde kwartaal. Daarmee ligt het ondernemersvertrouwen wel ruimschoots boven het gemiddelde [1,8] sinds de start van de meting in 2008. In de meeste bedrijfstakken daalde het ondernemersvertrouwen dit kwartaal, al bleef het sentiment overal positief.

Ondernemers in de bouw waren relatief gezien het meest positief gestemd, gevolgd door de ondernemers in de horeca en informatie en communicatie. Het sentiment was het minst positief binnen de verhuur en handel van onroerend goed, de delfstoffenwinning en detailhandel (niet in auto's).

Ondernemers in de bouw positiever gestemd

Ten opzichte van het voorgaande kwartaal nam het ondernemersvertrouwen binnen de bouwnijverheid toe (+6,1). Met name over de orderpositie waren ondernemers in de bouw positief gestemd. Maar ook de andere indicatoren waaruit het ondernemersvertrouwen in deze bedrijfstak is opgebouwd, de productie in het afgelopen kwartaal en de verwachtingen over de personeelssterkte in het komende kwartaal, waren positief en toegenomen ten opzichte van het tweede kwartaal van 2022.

Sentiment slaat om in delfstoffenwinning

Ook het ondernemersvertrouwen binnen de delfstoffenwinning nam toe (+3,5). Daarmee sloeg het negatieve sentiment binnen deze bedrijfstak om naar een positieve.

Ondernemers in deze bedrijfstak waren, in tegenstelling tot het voorgaande kwartaal, positief gestemd over de productie in het lopende kwartaal en het economische klimaat van het afgelopen kwartaal. Het oordeel over de orderpositie was als enige indicator van het ondernemersvertrouwen licht negatief.

Daling ondernemersvertrouwen het grootst in de horeca

Sinds de coronapandemie laat het ondernemersvertrouwen binnen de horeca grote schommelingen zien, die sterk samenhangen met de dan geldende coronamaatregelen. Zo sloeg in het voorgaande kwartaal het sentiment volledig om van negatief naar positief. Hoewel het sentiment binnen de horeca aan het begin van het derde kwartaal nog positief was, daalde het ondernemersvertrouwen hier met 25,4 het sterkst van alle bedrijfstakken. Deze afname is veroorzaakt door de negatieve omzetverwachtingen voor de komende drie maanden. Over de omzetrealisatie en het economische klimaat van het afgelopen kwartaal zijn horecaondernemers positief gestemd. Een andere bedrijfstak waar het ondernemersvertrouwen relatief gezien sterk afnam is de groothandel en handelsbemiddeling (-10,7). Dit komt met name door een minder positieve omzetontwikkeling in het tweede kwartaal.

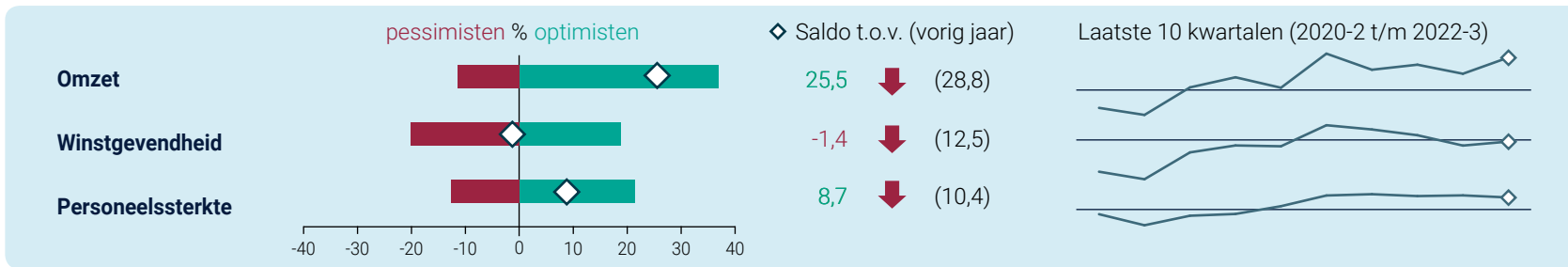
Ondernemers in verhuur en handel van onroerend goed minst positief

Het sentiment binnen de verhuur en handel van onroerend goed was nagenoeg neutraal. In deze bedrijfstak waren ondernemers negatief gestemd over het economische klimaat van de afgelopen drie maanden. Over de gerealiseerde omzet in de afgelopen drie maanden en de omzetverwachtingen voor de aankomende drie maanden zijn ondernemers minder positief gestemd dan in het voorgaande kwartaal.

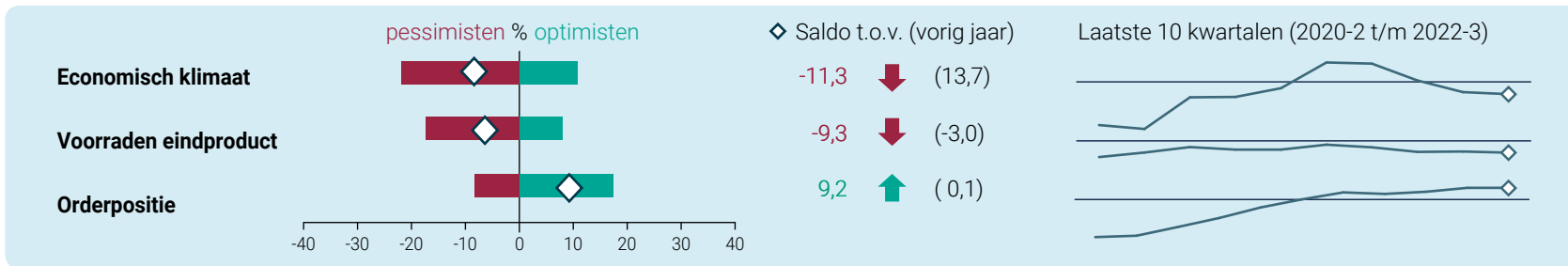
Dashboard Conjunctuurenquête Nederland

Uitkomsten vergeleken met een jaar eerder

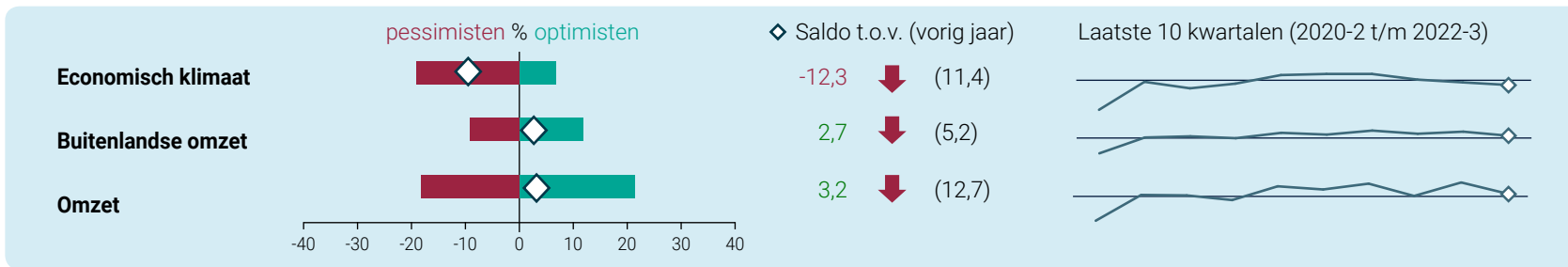
Ontwikkelingen tweede kwartaal

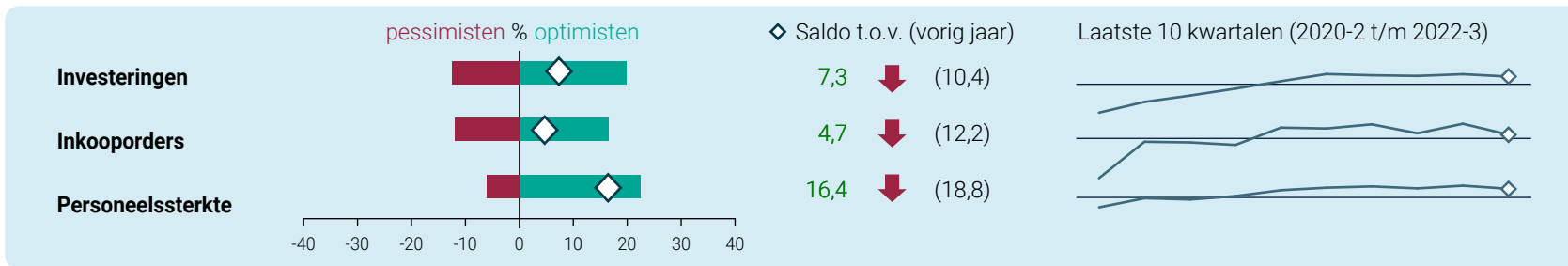
Beoordelingen van de ondernemer begin derde kwartaal

Verwachte ontwikkelingen derde kwartaal

Verwachte bedrijfsvoering derde kwartaal

Stemming ondernemers gedaald ten opzichte van 2021

Aan het begin van het derde kwartaal zijn ondernemers over de meeste indicatoren minder positief dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar, toen veel coronamaatregelen waren geschrapt of versoepeld. Wel hebben de positief gestemde ondernemers bij acht van de twaalf indicatoren de overhand op de negatief gestemde ondernemers.

Ontwikkelingen tweede kwartaal

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp In de Conjunctuurenquête Nederland worden ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp 2 keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat. **Staafdiagram** (pessimisten/optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo Het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staafdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven. **T.o.v. vorig jaar** Het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering. **Lijndiagram** (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De zwarte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

Ondernemers positief over afgelopen kwartaal

Over de ontwikkeling van de omzet en de personeelssterkte is ondernemend Nederland positief gestemd. Per saldo zag ruim een kwart van de ondernemers de omzet in het tweede kwartaal toenemen. En bij per saldo bijna 9 procent van de ondernemers nam het personeelsbestand toe in de afgelopen drie maanden. De winstgevendheid daalde licht. Per saldo zag ruim 1 procent van de ondernemers een verslechtering van de winstgevendheid in het afgelopen kwartaal.

Pessimisme over economisch klimaat

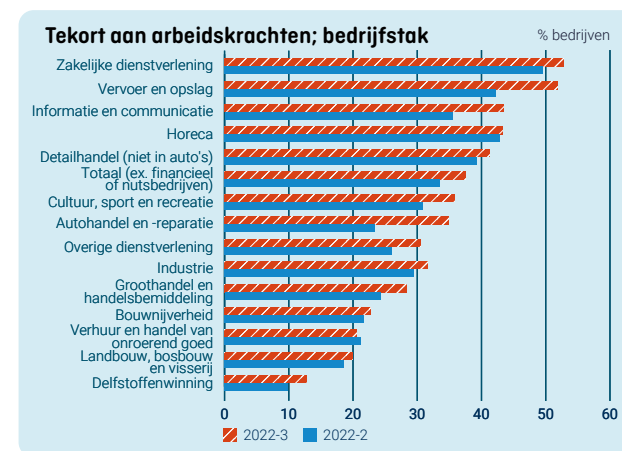
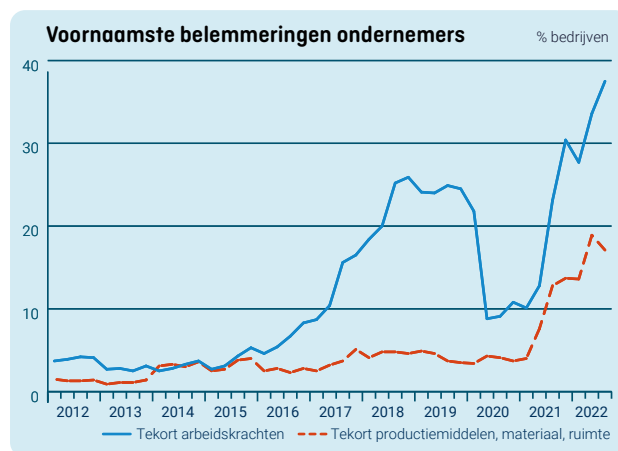
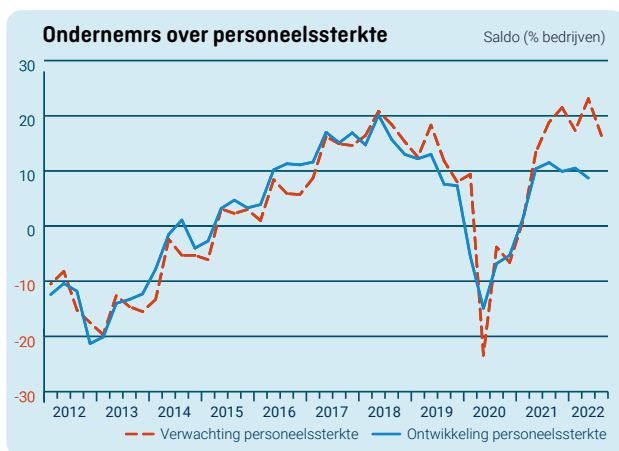
Ondernemers zijn negatief gestemd over het economisch klimaat. Per saldo ervoer 11 procent van de ondernemers een verslechtering van het economisch klimaat in het afgelopen kwartaal. Ook de verwachtingen over het economisch klimaat in de komende drie maanden zijn met een saldo van ruim -12 procent negatief.

Orderpositie positief aan begin van derde kwartaal

Over de orderpositie aan het begin van het derde kwartaal zijn ondernemers positiever dan vorig jaar. Per saldo beoordeelt 9 procent van de ondernemers de omvang van de orderpositie van hun bedrijf als groot. Een per saldo kleine meerderheid van de ondernemers (bijna 5 procent) verwacht meer orders te plaatsen bij leveranciers. En per saldo voorziet grofweg 3 procent van de ondernemers een toename van de omzet en de buitenlandse omzet in het derde kwartaal.

Verder voorziet per saldo ruim 16 procent van de ondernemers een groter personeelsbestand in het komende kwartaal. Per saldo verwacht ruim 7 procent van de ondernemers dit jaar meer te gaan investeren dan vorig jaar.

Uitgelicht Personeelstekort vormt opnieuw de grootste belemmering

Aan het begin van het derde kwartaal van 2022 gaf 37,5 procent van de ondernemers aan in de bedrijfsvoering voornamelijk belemmerd te worden door een personeelstekort. Al vijf kwartalen op een rij is dit de meest genoemde belemmering en het percentage ondernemers dat hier last van heeft, is opnieuw verder toegenomen. Zo werd begin 2022 nog bijna 28 procent van de ondernemers voornamelijk belemmerd door een tekort aan personeel.

Ondernemers wél positief over personeelssterkte

Tegelijkertijd waren ondernemers in het derde kwartaal per saldo positief over de personeelssterkte. Zo verwachtte 22 procent van de ondernemers hun personeelsbestand in het derde kwartaal uit te breiden, tegenover 6 procent die een krimp verwachtte. Ook in de voorgaande kwartalen verwachtten ondernemers meer personeel aan te trekken.

Verwachte personeelsuitbreiding blijft uit

Vanaf het tweede kwartaal 2021 verwachtten ondernemers het personeelsbestand steeds uit te breiden. Mogelijk door de hogere spanning op de arbeidsmarkt is het verschil tussen de verwachtingen en daadwerkelijke ontwikkeling van personeelssterkte groter dan in eerdere jaren. Zo verwachtte begin april ongeveer 23 procent van de ondernemers een personeelstoename in het tweede kwartaal van 2022. Aan het begin van het derde kwartaal 2022 bleek dat per saldo slechts 9 procent van de ondernemers ook daadwerkelijk een groter personeelsbestand had gerealiseerd in die periode.

Vooral ondernemers in zakelijke dienstverlening belemmerd

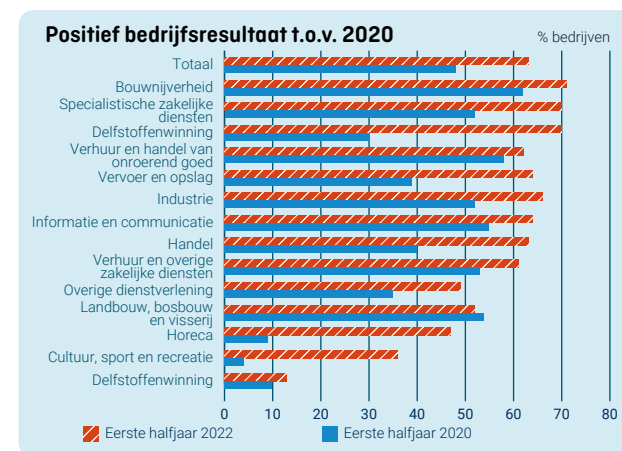
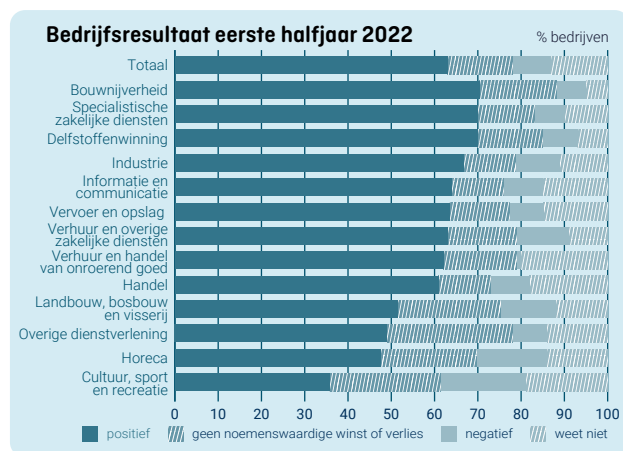
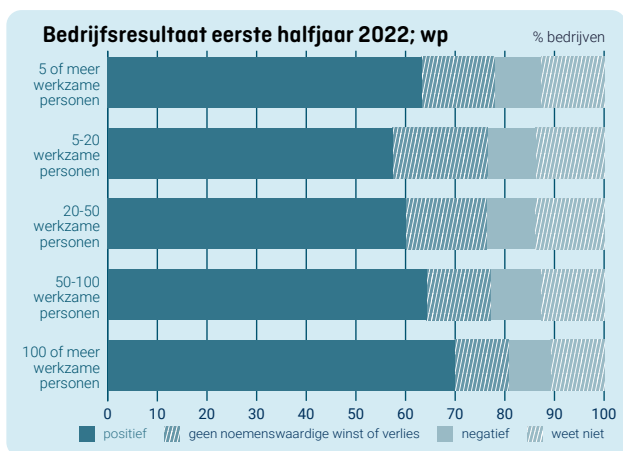
Het tekort aan arbeidskrachten was in het begin van het tweede kwartaal het grootst in de zakelijke dienstverlening, waar meer dan de helft van de ondernemers dit

als voornaamste belemmering aangaf. In nagenoeg alle bedrijfstakken is het tekort aan personeel als voornaamste belemmering gestegen ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Alleen in de verhuur en handel van onroerend goed is het percentage licht gedaald. De stijging was het grootst in de autohandel en -reparatie (+11,5 procentpunt).

Lichte daling belemmering door tekort aan productiemiddelen

Naast personeelstekort gaven ook relatief veel ondernemers aan voornamelijk belemmerd te worden door een gebrek aan productiemiddelen, materiaal en ruimte. In vergelijking met het voorgaande kwartaal is dit percentage licht gedaald. Ondanks deze lichte daling blijft deze belemmering ver boven het langjarige gemiddelde.

Uitgelicht Winstgevendheid eerste halfjaar 2022

Twee derde van de bedrijven is winstgevend

Circa twee derde (63%) van de ondernemers heeft het eerste half jaar van 2022 afgesloten met een positief bedrijfsresultaat. 9 procent van de bedrijven maakte verlies en 15 procent geeft aan geen noemenswaardige winst of verlies gemaakt te hebben. Wat opvalt is dat de winstgevendheid toeneemt met de grootte van het bedrijf. Van de bedrijven met 5 tot 20 werkzame personen is ruim 57 procent winstgevend. Bij de bedrijven met meer dan 100 werkzame personen is dit percentage met bijna 70 procent het hoogst.

Ondernemers in de bouw het vaakst winstgevend

Het aandeel ondernemers dat een positief bedrijfsresultaat noteerde in het eerste halfjaar van 2022 is het grootst in de bouw. In deze bedrijfstak schreef bijna 71 procent van de bedrijven zwarte cijfers over het eerste half jaar van 2022.

Ook bij de zakelijke dienstverlening en de delfstoffenwinning ligt het aandeel met een positief bedrijfsresultaat rond hetzelfde niveau. De in de coronacrisis hard geraakte bedrijfstakken horeca en cultuur, sport en recreatie zijn het minst positief over hun bedrijfsresultaat. Van de horecabedrijven was iets minder dan de helft (47%) winstgevend. In de cultuur, sport en recreatie is dat circa een derde (36%). In laatstgenoemde bedrijfstak leed 20 procent van de bedrijven verlies.

Ondernemers in 2022 positiever over bedrijfsresultaat dan in 2020

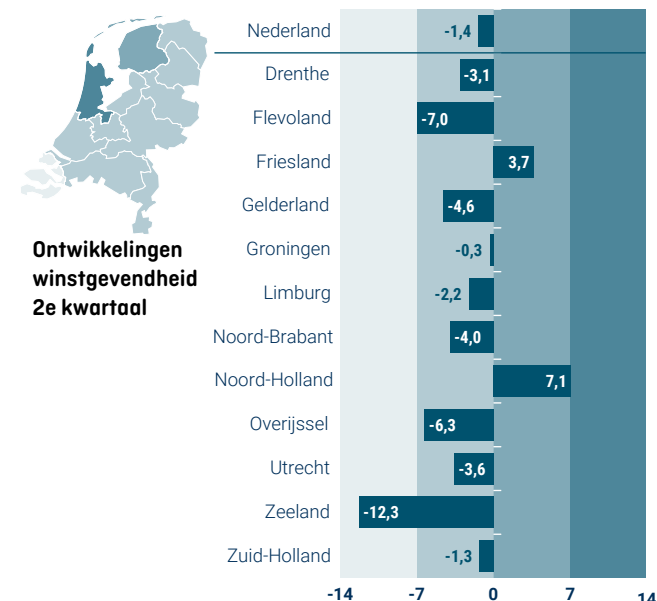
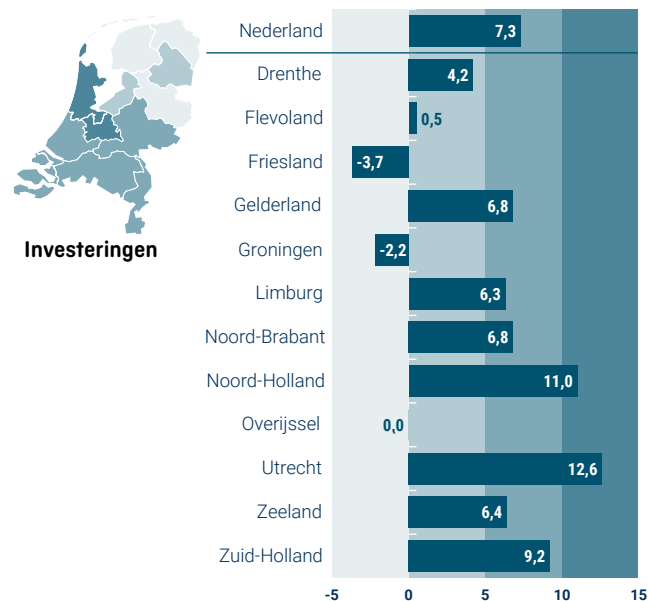
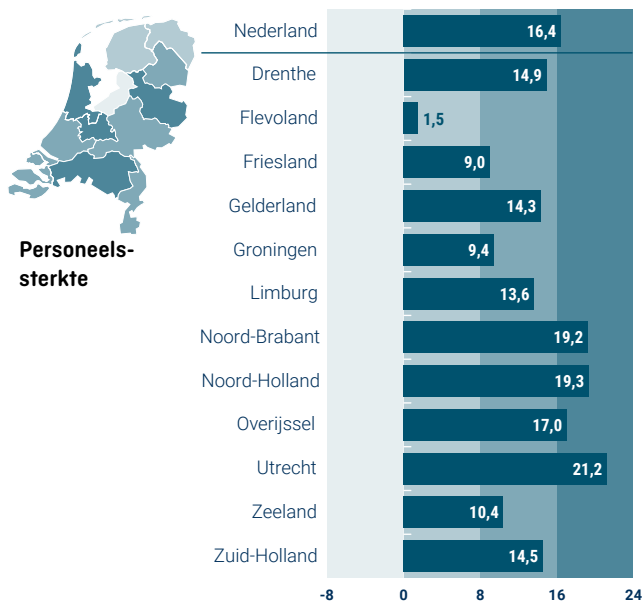
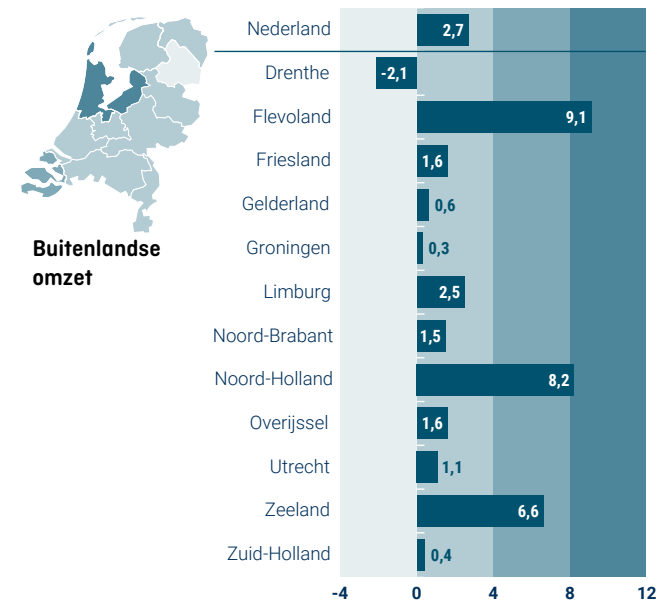
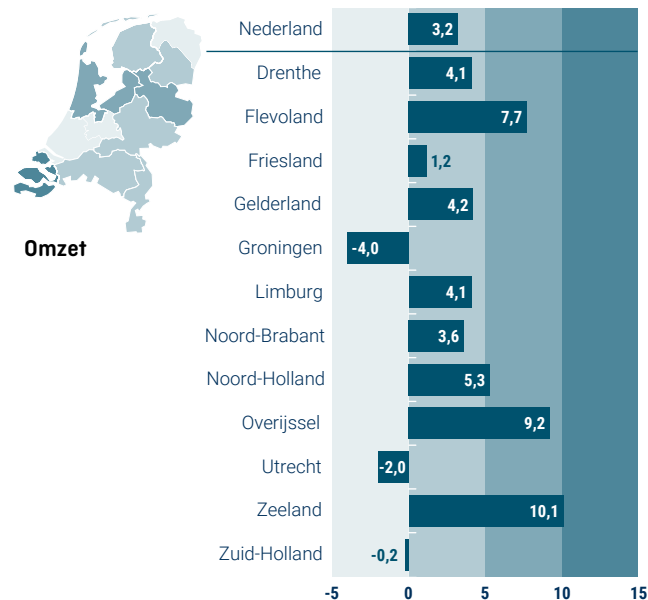
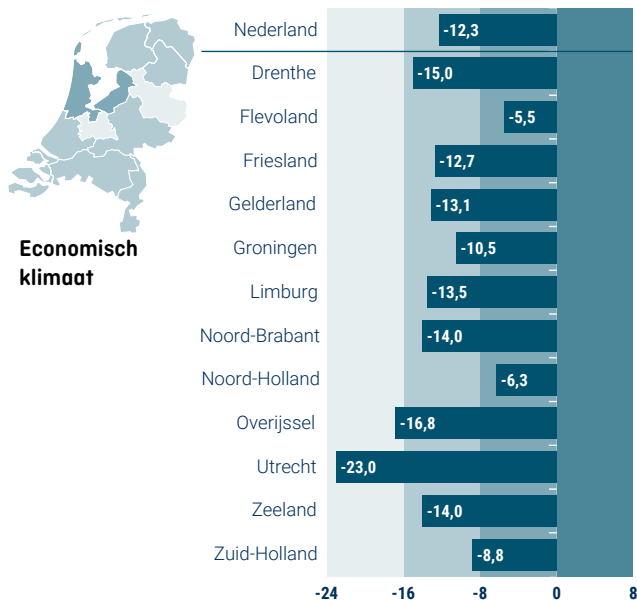
De coronacrisis en de beperkende maatregelen zorgden ervoor dat de bedrijfsresultaten in 2020 sterk onder druk kwamen te staan. Wanneer de bedrijfsresultaten over het eerste half jaar van 2022 worden vergeleken met dezelfde periode in 2020 dan zijn deze sterk verbeterd. In het eerste half jaar van 2020 noteerde iets minder dan de helft van de

ondernemers een positief bedrijfsresultaat. Twee jaar later is dit gestegen naar bijna twee derde van de ondernemers.

Met name de resultaten in de door coronamaatregelen zwaar getroffen bedrijfstakken horeca en cultuur, sport en recreatie zijn flink verbeterd. Het percentage ondernemers dat zwarte cijfers schreef, steeg hier met respectievelijk 32 en 38 procent. Ook de bedrijfstak delfstoffenwinning laat een sterke verbetering zien. De landbouw is de enige bedrijfstak waar in 2020 meer ondernemers positief waren over het bedrijfsresultaat in het eerste halfjaar dan in 2022.

Opvallend in vergelijking met 2020 is het relatief hoge aandeel ondernemers dat aangeeft nog geen zicht te hebben op het bedrijfsresultaat over het eerste half jaar van 2022. Dertien procent van de ondernemers kan – begin juli – nog niks zeggen over de bedrijfsresultaten.

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](https://www.statline.nl).

Ondernemers in Noord-Holland meest positief gestemd

De stemming onder de ondernemers is in het derde kwartaal van 2022 in alle provincies minder positief dan in het tweede kwartaal. Met name over de verwachte omzet en de verwachte personeelssterkte zijn ondernemers minder positief. Over het economisch klimaat zijn de verwachtingen sterker negatief dan in het vorige kwartaal. De algehele stemming is bij 10 van de 12 provincies echter nog steeds positief.

Bij de zes indicatoren die hier worden belicht zijn ondernemers uit Noord-Holland gemiddeld het meest positief. Ondernemers uit Groningen en Friesland zijn gemiddeld negatief gestemd. In alle provincies is de stemming minder positief ten opzichte van het tweede kwartaal. In Noord-Brabant is de stemming het sterkst gedaald in de afgelopen drie maanden, maar het gemiddelde van de zes indicatoren is hier nog positief.

Ondernemers negatief gestemd over het economische klimaat

In alle provincies verwachten ondernemers voor het derde kwartaal een verslechtering van het economisch klimaat. Ondernemers in Utrecht zijn het meest negatief gestemd, gevolgd door ondernemers uit Overijssel en Drenthe. In Flevoland en Noord-Holland zijn ondernemers het minst negatief.

Meer omzet verwacht in Zeeland

Ondernemers in Zeeland en Overijssel zijn met saldi van respectievelijk ruim 10 en ruim 9 procent het meest positief over de omzet in het lopende kwartaal. In Groningen, Utrecht en Zuid-Holland verwachten ondernemers per saldo een lagere omzet in de komende drie maanden. In totaal verwacht per saldo ruim 3 procent van de ondernemers in Nederland een omzettoename.

Ondernemers in Flevoland en Noord-Holland het meest positief over de buitenlandse omzet

In Flevoland, Noord-Holland en Zeeland verwachten ondernemers per saldo een toename van de buitenlandse omzet. Bij de overige provincies houden de positief en negatief gestemde ondernemers elkaar nagenoeg in evenwicht. Bijna 3 procent van alle ondernemers in Nederland verwacht een toename van de buitenlandse omzet in het lopende kwartaal.

Uitbreiding personeelsbestand verwacht in alle provincies

In alle provincies zijn er meer ondernemers die een toename van de personeelssterkte verwachten dan een afname. In Utrecht verwacht per saldo ruim 21 procent een uitbreiding van het personeelsbestand, gevolgd door Noord-Brabant en Noord-Holland met per saldo ruim 19 procent. In totaal verwacht per saldo ruim 16 procent van de ondernemers meer arbeidskrachten aan te nemen.

Investeringsbereidheid het grootst bij ondernemers in Utrecht

In tien van de twaalf provincies verwachten ondernemers per saldo meer te gaan investeren in 2022 dan in 2021. In Utrecht is het saldo met bijna 13 procent het hoogst. In Friesland en Groningen hebben de negatief gestemde ondernemers een lichte overhand. Het totale saldo voor Nederland komt uit op ruim 7 procent.

Ondernemers Zeeland zien winstgevendheid teruglopen

De winstgevendheid is bij ruim 12 procent van de ondernemers in Zeeland afgenomen in het tweede kwartaal. In slechts twee provincies geven ondernemers aan in het tweede kwartaal winstgevender te zijn geweest dan in het eerste kwartaal. In Noord-Holland en Friesland was per saldo respectievelijk ruim 7 en bijna 4 procent van de ondernemers winstgevender. In totaal geeft per saldo ruim 1 procent van de ondernemers aan een minder winstgevend kwartaal te hebben gedraaid.

Kerntabel

Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen			
	2022 1e kwartaal	2022 2e kwartaal	2022 3e kwartaal
Totaal bedrijfsleven	6,4	16,8	8,2
Delfstoffenwinning	4,5	-2,0	1,5
Industrie	9,0	10,8	8,4
Bouwnijverheid	23,1	12,5	18,6
Autohandel en -reparatie	1,7	4,5	3,4
Groothandel	9,9	18,4	7,7
Detailhandel	-5,0	1,8	1,6
Vervoer en opslag	14,1	13,1	8,7
Horeca	-35,3	40,9	15,5
Informatie en communicatie	4,6	17,2	15,5
Verhuur en handel onroerend goed	6,0	6,2	0,8
Zakelijke dienstverlening	12,4	12,9	8,6

Verwachtingen voor het derde kwartaal <small>niet seizoengecorrigeerd saldo percentage bedrijven</small>			
	Omzet	Personeel	Economisch klimaat
Totaal bedrijfsleven	3,2	16,4	-12,3
Delfstoffenwinning	-11,3	-15,4	-2,4
Industrie	6,6	18,8	-10,6
Bouwnijverheid	12,5	15,0	-34,8
Autohandel en -reparatie	-9,9	6,3	-10,5
Groothandel	4,3	18,9	-13,4
Detailhandel	-20,6	1,9	-15,4
Vervoer en opslag	2,0	9,6	-2,3
Horeca	8,7	22,1	-3,8
Informatie en communicatie	16,6	25,7	-4,4
Verhuur en handel onroerend goed	17,8	12,4	-15,9
Zakelijke dienstverlening	2,4	24,5	-1,7

Colofon

Uitgave

Augustus 2022

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.kvk.nl/coen.

Wilt u meer informatie?

Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl

088 570 70 70 - info@cbs.nl

www.kvk.nl

088 585 15 85 - kennisdesk@kvk.nl

www.eib.nl

020 205 16 00 - eib@eib.nl

www.mkb.nl

www.vno-ncw.nl

070 349 03 49 - amirkhan@vnoncw-mkb.nl

Ondernemersplein
Eén antwoord van de overheid

KVK

MKB
Nederland
VNO NCW

Meer informatie?

Kijk op Statline. Hier treft u alle data uit deze uitgave aan conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten.

[Ondernemersvertrouwen naar bedrijfstak](#)

[Ondernemersvertrouwen naar provincie](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfstak](#)

[Conjunctuurenquête naar regio \(landsdeel/provincie/COROP\)](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfsgrootte](#)

Deze uitgave is te downloaden op:
ondernemersplein.kvk.nl/coen

